

HÖGSTA DOMSTOLENS DOM

meddelad i Stockholm den 20 september 2007

Mål nr

T 127-05

KLAGANDE

Gulliver's Resebureau Aktiebolags konkursbo, 556188-0120

c/o advokatfirman Fylgia KB

Box 55555

102 04 Stockholm

Konkursförvaltare: Advokat A A

MOTPART

International Air Transport Association (IATA) Agency Services Office-

Scandinavia, Canada filial, 516402-2393

Box 1242

171 24 Solna

Ombud: Advokat H B

Ombud: Advokat J E

SAKEN

Redovisningsskyldighet m.m.

ÖVERKLAGADE AVGÖRANDET

Svea hovrätts dom den 7 december 2004 i mål T 5821-03

DOMSLUT

Högsta domstolen fastställer hovrättens domslut såvitt nu är i fråga.

Gulliver's Resebureau Aktiebolags konkursbo skall ersätta International Air Transport Association Agency Services Office-Scandinavia, Canada filial för dess rättegångskostnader i Högsta domstolen med etthundratjugotusen (120 000) kr avseende ombudsarvode, jämte ränta enligt 6 § räntelagen från dagen för Högsta domstolens dom till dess betalning sker.

YRKANDEN M.M. I HÖGSTA DOMSTOLEN

Högsta domstolen har meddelat prövningstillstånd såvitt gäller Gulliver's Resebureau Aktiebolags (nedan Gulliver) konkursbos överklagande.

International Air Transport Association Agency Services Office-Scandinavia, Canada filial (nedan IATA) har med Gullivers konkursbos samtycke övertagit BSP Scandinavia Ekonomisk förenings (nedan BSP) talan.

Gullivers konkursbo har yrkat att Högsta domstolen skall bifalla käromålet i dess helhet och förplikta IATA att utge full ersättning för konkursboets rättegångskostnader i tingsrätten och hovrätten med där yrkade belopp.

IATA har bestritt ändring.

Parterna har yrkat ersättning för rättegångskostnader i Högsta domstolen.

SKÄL

Bakgrund och processuella frågor

Gulliver hade med olika IATA-bolag ingått avtal om att sälja flygresor och uppbära betalning för IATA-bolagens räkning. Enligt tillämpligt standardavtal (IATA Passenger Sales Agency Agreement, nedan IATA-avtalet) punkt 7.2 gällde bl.a. följande: "all monies collected by the Agent for transportation and ancillary services sold under this Agreement, including applicable remuneration which the Agent is entitled to claim thereunder, are the property of the Carrier and must be held by the Agent in trust for the Carrier or on behalf of the Carrier until satisfactorily accounted for to the Carrier and settlement made". Mottagna betalningar skulle redovisas till IATA-bolagen via BSP den 15:e i efterföljande månad.

Sedan Gulliver den 25 maj 1998 försatts i konkurs har tvist uppkommit om dels en redovisning i april 1998 (A-medlen), dels en redovisning i maj 1998 (B-medlen), dels betalningar för resor, sålda före konkursen, som kunderna gjort direkt till BSP efter konkursbeslutet (C-medlen).

Målet i Högsta domstolen avser C-medlen. För dessa gällde en ny betalningsordning. Sedan BSP noterat problem med Gullivers redovisningar i april och maj och Gullivers ägare gjort klart att han inte tänkte skjuta till mer medel, besökte BSP Gulliver den 20 maj 1998 i avsikt att återta biljettplåtarna. Parterna kom emellertid överens om en fortsättning, varvid Gulliver skulle uppmana kunderna att betala direkt till ett konto hos BSP.

C-medlen avser belopp enligt fakturor utfärdade av Gulliver den 20–25 maj, vilka betalats den 26 maj–21 augusti 1998, alltså sedan Gulliver den 25 maj försatts i konkurs.

Gullivers konkursbo har i Högsta domstolen åberopat samma grunder som i tingsrätten och hovrätten, nämligen såvitt fortsättningsvis har intresse dels att Gulliver under perioden den 20–25 maj 1998 utfärdat fakturor som Gullivers gäldenärer betalat till BSP, varvid Gulliver fått en fordran mot BSP, dels att betalningarna den 26 maj–21 augusti 1998 är återvinningsbara enligt 4 kap. 5 § konkurslagen (1987:672). Konkursboet har härvid gjort gällande att medel från kunderna inte skulle ha utgjort redovisningsmedel om betalningen i stället hade gjorts till Gulliver, eftersom IATA-bolagen vid revisionen av IATA-avtalet och vid avtalet med Gulliver godtagit att avsteg fick göras från IATA-avtalet på så sätt att biljettintäkterna fick sammanblandas och användas som kassamedel i resebyråernas verksamhet.

IATA har i Högsta domstolen vidhållit de grunder som BSP åberopat i målet, nämligen dels att utestående fordringar tillkom IATA-bolagen, dels att Gulliver enligt IATA-avtalet mottagit A- och B-medlen med redovisningsskyldighet samt skulle ha mottagit C-medlen med redovisningsskyldighet. Genom att betalningarna gjorts direkt till BSP har de inte

sammanblandats med Gullivers medel, och kundernas direktbetalningar har därför inte otillbörligt gynnat IATA-bolagen; dessa har under alla förhållanden varken insett eller bort inse detta, eftersom de utgått från att Gulliver hanterade biljettintäkterna i enlighet med lagen om redovisningsmedel. Överenskommelsen den 20 maj 1998 var en bekräftelse på att mottagna medel utgjorde redovisningsmedel.

Gullivers konkursbo har yrkat avvisning av IATA:s i Högsta domstolen framförda påståenden att Gulliver mottagit medel som agent och att det av allmänna regler följer att av Gulliver mottagna medel var redovisningsmedel. IATA har bestritt att nya omständigheter därmed åberopats.

Påståendena utgör endast en precisering av ett tidigare gjort åberopande respektive rättslig argumentation. De skall därför inte avvisas.

Som domstolarna anfört har BSP varit rätt svarande i målet (jfr NJA 1999 s. 812).

Allmänt om redovisningsskyldighet och dess följder

Det är en allmän utgångspunkt att fordringar på betalning för varor eller tjänster som en syssloman säljer för en huvudmans räkning, där huvudmannen svarar för leveransen, tillkommer huvudmannen vid sysslomannens insolvens (jfr 57 § kommissionslagen, 1914:45). Om sysslomannen mottar betalningen görs det för huvudmannens räkning och med redovisningsskyldighet. Detta gäller oavsett om sysslomannen ålagts att ovillkorligen hålla mottagna medel avskilda. Att sysslomannen är redovisningsskyldig

innebär att han – om han inte utan dröjsmål eller åtminstone innan han blir insolvent har avskilt mottagna medel eller motsvarande belopp – aldrig får hantera sin egen ekonomi på sådant sätt att värdet på huvudmannens fordran sätts i fara. Ifall sysslomannen mottagit medel för huvudmannens räkning med redovisningsskyldighet, är han underkastad förskingringsansvar, och huvudmannen har möjlighet att under förutsättningar angivna i lagen (1944:181) om redovisningsmedel åtnjuta separationsrätt till medlen eller ett motsvarande belopp vid sysslomannens insolvens. Sålunda har huvudmannen företrädare framför sysslomannens borgenärer om mottagna redovisningsmedel avskilts utan dröjsmål, om ett motsvarande belopp avskilts senare men medan sysslomannen var solvent eller om ett motsvarande belopp är omedelbart tillgängligt för avskiljande och dröjsmål inte föreligger. (Se 10 kap. 1 § brottsbalken och lagen om redovisningsmedel respektive NJA II 1942 s. 431 f., 436 f. och 438 samt NJA II 1944 s. 410.)

En huvudman och en syssloman kan avtala om att sysslomannen skall få hantera mottagna medel som sina egna, även om det skulle medföra att värdet av huvudmannens fordran kan minska. Det är i så fall fråga om kreditgivning och inte om redovisningsskyldighet. Förskingringsansvar blir då inte aktuellt, och huvudmannen kan inte få separationsrätt även om medel skulle vara avskilda eller omedelbart tillgängliga för avskiljande. Sakrättsligt skydd uppkommer i sådant fall inte förrän borgenären har mottagit betalning. Liksom beträffande andra vanliga skulder kan en sådan betalning återvinnas enligt bestämmelserna i 4 kap. 5 och 10 §§ konkurslagen. Detta gäller även om betalningen på anvisning från gäldenären skett till en tredje man som hade en fordran hos gäldenären; betalningen anses då ha innefattat

dels en betalning från tredje man till gäldenären, dels en betalning från denne till borgenären (se NJA 1969 s. 27, 1978 s. 194 och 1987 s. 407). Om gäldenären betalat en skuld sedan han gått i konkurs, är betalningen ogiltig mot konkursboet utom om den skett till en godtroende borgenär senast dagen efter den då konkursbeslutet var infört i Post- och Inrikes Tidningar (se 3 kap. 1 och 2 §§ konkurslagen och justitierådet Lennanders tillägg i NJA 2000 s. 685).

Om en syssloman som skulle vara redovisningsskyldig för uppuren betalning ännu inte har mottagit någon betalning, har huvudmannen separationsrätt till utestående fordran. Tillgången har ju då ännu inte sammanblandats med sysslomannens egna tillgångar. Görs betalning till sysslomannen sedan denne försatts i konkurs, skall konkursboet redovisa betalningen till huvudmannen (se 7 kap. 23 § konkurslagen). Skulle huvudmannen däremot ha medgivit sysslomannen att fritt förfoga över mottagna betalningar även om sysslomannen är insolvent, har huvudmannen inte någon rätt till utestående fordringar utan dessa kommer att ingå i sysslomannens konkurs.

Rörande den närmare gränsdragningen mellan redovisningsskyldighet och kreditgivning anförs i motiven till straffbestämmelsen om förskingring att – när medel mottagits för annans räkning på grund av avtal – kreditgivning kan antas föreligga endast om den grundas på uttryckligt medgivande eller andra särskilda omständigheter (NJA II 1942 s. 434). I motiven till lagen om redovisningsmedel, där det framgår att gränsdragningen mot kreditgivning skall ske efter samma princip, anförs att vid tvekan bevisbördan torde åligga den som gör gällande att medel mottagits med redovisningsskyldighet (NJA

II 1944 s. 410). Om huvudmannen visat att det är fråga om ett sysslomannaförhållande, får det emellertid anses ankomma på sysslomannen att visa att normala regler om redovisningsskyldighet har eftergivits (se NJA 1999 s. 812). Som framgår av detta rättsfall behöver en sådan eftergift inte ha varit uttrycklig utan den kan även ha skett konkludent.

Tillämpning på det aktuella fallet

Ordalydelsen av punkt 7.2 i IATA-avtalet innebär att resebyråer mottar kunders betalning med redovisningsskyldighet. Av avgörande betydelse i målet är om IATA-bolagen, i strid mot IATA-avtalets ordalydelse, har eftergivit redovisningsskyldigheten och godtagit att antingen resebyråerna generellt eller åtminstone Gulliver mottog medlen med ovillkorlig förfoganderätt, alltså som en kredit. För att styrka det först nämnda har Gullivers konkursbo åberopat ett vittnesmål av C-A R, som deltog på resebyråernas sida vid förhandlingen med IATA-bolagen när IATA-avtalet reviderades år 1993. Av vittnesmålet framgår att IATA-bolagen vid avtalsförhandlingen accepterade att resebyråerna inte var skyldiga att under alla förhållanden hålla mottagna medel avskilda från resebyråns tillgångar. Detta utesluter emellertid inte att resebyråerna skulle vara redovisningsskyldiga (utan gör bara bestämmelsen om olovligt förfogande i 10 kap. 4 § brottsbalken inaktuell). Den avgörande frågan är i stället huruvida IATA-bolagen godtog att resebyråerna, efter sammanblandning av kundmedlen med egna tillgångar eller efter förfoganden över medlen för egen räkning, fick låta sin förmögenhetsställning försämrats så att värdet av redovisningsfordringen påverkades, utan att det skulle innebära ett avtalsbrott mot IATA-bolagen. C-A R har härvidlag uppgett å ena sidan att

resebyråerna enligt praxis hanterade kundbetalningarna som egna kassamedel för sina likviditetsbehov men å andra sidan att IATA-bolagen ville att det skulle stå klart att medlen tillhörde dem och att medlen skulle hanteras på ett särskilt sätt. Såvitt framgår av vittnesmålet blev saken inte närmare utredd vid förhandlingen.

Genom C-A Rs vittnesmål är inte visat att IATA-bolagen vid avtalsförhandlingen år 1993 eftergav avtalstextens villkor om redovisningsskyldighet. I målet är inte heller visat att IATA-bolagen eller BSP därefter generellt godtagit att insolventa resebyråer förfogade över mottagna medel som sina egna eller gått med på detta vid avtalet med Gulliver. Gulliver skall därför anses ha varit redovisningsskyldigt mot IATA-bolagen för mottagna betalningar. Härav följer att IATA-bolagen inte gått miste om sin separationsrätt till fordringar som var obetalda vid konkursbeslutet. Kundens betalningar till BSP är därför giltiga mot Gullivers konkursbo, och de kan inte heller återvinnas från IATA.

Gullivers konkursbos överklagande skall således avslås.

När det gäller ersättningen för rättegångskostnader får IATA anses skäligen tillgodosett med 120 000 kr.

I avgörandet har deltagit: justitieråden Gertrud Lennander, Severin Blomstrand, Torgny Håstad (referent), Anna Skarhed och Gudmund Toijer
Föredragande revisionssekreterare: Lena Råssjö

Justitierådet Torgny Håstad tillägger:

Utöver i tingsrätten av BSP åberopade grunder har IATA i Högsta domstolen anfört att överenskommelsen den 20 maj 1998 angående direktbetalning medförde att tidigare betalningsrutiner saknade varje betydelse. Gulliver har vitsordat att majöverenskommelsen träffats.

Enligt allmänna rättsgrundsatser kan en fullmakt, exempelvis avseende rätt att uppbära betalning, när som helst återkallas av huvudmannen, utom om fullmakten i själva verket utgör en överlåtelse. Vidare gäller enligt allmänna rättsgrundsatser att en part som lovat motparten kredit kan stoppa en ännu inte utgiven prestation, om motparten blir insolvent (se t.ex. 61 § köplagen). Denna s.k. stoppningsrätt gäller, liksom detentionsrätt, även i förhållande till motpartens borgenärer. Även om Gulliver inte hade varit underkastad redovisningsskyldighet utan hade haft rätt att villkorslöst använda uppburen betalning som en kredit, hade BSP alltså den 20 maj 1998 kunnat med omedelbar verkan säga upp Gullivers behörighet att motta betalningar eller, som en mindre ingripande åtgärd, införa en redovisningsskyldighet. Härav följer att avtalet om att Gullivers framtida kunder skulle anmodas att betala direkt till BSP inte kunde vara till relevant nackdel för Gullivers borgenärer, och avtalet eller betalningar av fordringar uppkomna efter avtalet skulle alltså – även om redovisningsskyldigheten hade varit eftergiven – inte ha kunnat återvinnas enligt 4 kap. 5 § konkurslagen.

IATA:s påstående att majöverenskommelsen inte bara bekräftade en redan existerande redovisningsskyldighet utan medförde att tidigare betalningsrutiner saknade varje betydelse aktualiserar frågan om IATA – utan att giltig ursäkt

förelagts (se 55 kap. 13 § rättegångsbalken) – har i högre instans åberopat en ny omständighet av omedelbar betydelse för yrkandet, vilket borde föranleda avvisning. Frågan har emellertid inte behövt prövas, eftersom IATA:s talan bifallits på annan grund.